

La intervenció des de Justícia Juvenil en casos de violències escolars

Lídia Ayora Mascarell

Cap del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic
 Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil
 Departament de Justícia, Drets i Memòria

Alicia Reyes Blanch

Responsable de programes del Servei de Mediació i Assessorament Tècnic
 Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil
 Departament de Justícia, Drets i Memòria

Rebut: 29.03.24 **Acceptat:** 11.04.24

DOI: <https://doi.org/10.32093/ambits.vi60504957>

Resum

La intervenció des de Justícia Juvenil en casos de violències escolars

En el context escolar es produeixen conductes violentes entre els adolescents, que són abordades des de la comunitat educativa amb diferents intervencions. De vegades, les víctimes interposen una denúncia i recorren a la justícia penal. Si els alumnes denunciats tenen entre 14 i 17 anys en el moment dels fets, la intervenció es du a terme des del sistema de Justícia Juvenil, regulat per la Llei Orgànica 5/2000 de Responsabilitat Penal dels Menors (LORPM). Una llei que considera responsables als joves, tenint en compte la seva etapa evolutiva, i que dona respostes educatives adequades a la seva edat, entre les quals la possibilitat de reparar la víctima. L'article explica en detall el circuit que segueix una denúncia, i les intervencions que es realitzen amb els agressors i les víctimes, tant si se'ls imposa una mesura judicial com si participen en un procés de justícia restaurativa. S'aborden també les especificitats que s'observen des de justícia juvenil en els casos de violències escolars, relacionades amb els adolescents atesos i amb la tipologia delictiva, que s'exemplifiquen a través de tres casos, en els que s'analitzen els aspectes que dificulten o faciliten l'abordatge. Finalment, es realitzen algunes propostes per millorar la intervenció de tots els àmbits implicats en la prevenció i tractament de les violències en l'àmbit escolar.

Paraules clau: Violència, àmbit escolar, denúncia, justícia juvenil, justícia restaurativa, delicte, mesura judicial.

Abstract

The intervention of Juvenile Justice in cases of school violence

In the school context, violent behavior occurs among adolescents, addressed by the educational community through different interventions. Sometimes, victims file a complaint and resort to the criminal justice system. If the reported students are between 14 and 17 years old at the time of the incidents, the intervention is carried out through the Juvenile Justice system, regulated by the Organic Law 5/2000 on Criminal Responsibility of Minors (LORPM). This law holds young people accountable, taking into account their developmental stage, and provides appropriate educational responses to their age, including the possibility of reparation to the victim. The article explains in detail the process that a complaint

follows, and the interventions that are carried out with the aggressors and victims, whether a judicial measure is imposed on them or whether they participate in a restorative justice process. It also addresses the specificities observed in juvenile justice in cases of school violence, related to the adolescents involved and the type of crime, which are exemplified through three cases, analyzing the aspects that hinder or facilitate the approach. Finally, some proposals are made to improve the intervention of all areas involved in the prevention and treatment of violence in the school environment.

Key Words: Violence, school environment, complaint, juvenile justice, restorative justice, crime, judicial measure.

Introducció

En el context escolar, igual que succeeix en el context social, es produeixen conductes violentes entre els adolescents, que la comunitat educativa aborda amb diferents intervencions, en aplicació dels protocols d'actuació elaborats contra la violència.

De vegades els mecanismes d'actuació dissenyats des de l'àmbit escolar no tenen resultats satisfactoris i no aconsegueixen aturar les conductes violentes. És llavors quan les víctimes posen una denúncia i recorren a la justícia penal buscant el que no han pogut obtenir a l'entorn on s'han produït els fets.

Si els alumnes denunciats tenen entre 14 i 17 anys en el moment dels fets, la intervenció es du a terme des del sistema de justícia juvenil, regulat per la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM), que s'aplica quan s'han comès fets tipificats com a delictes en el Codi penal.

Aquesta llei, en la qual s'emmarquen totes les intervencions que es fan des de l'àmbit penal amb les persones d'aquesta franja d'edat, estableix un model de responsabilitat que considera els joves subjectes de drets i capaçs de respondre per les seves accions. Per tant, se'ls pot exigir que assumeixin les conseqüències dels seus actes.

Es considera que la justícia pot donar una resposta a les conductes delictives protagonitzades per adolescents, tot i que aquesta resposta ha de ser adequada a la seva etapa evolutiva i ha de tenir un contingut educatiu. Les respostes han de ser individualitzades i s'han d'adequar tant a les característiques de la persona i del seu entorn com a la gravetat del delictes. Es parteix, doncs, de la consideració que s'actua amb unes persones que estan en ple procés de desenvolupament i, consegüentment, la seva personalitat no s'ha acabat de definir.

La LORPM reconeix tots els drets i les garanties del dret penal[1]; dona respostes sancionadores, però individualitzades i amb contingut educatiu; estableix un catàleg de mesures aplicables ampli, i fa prevaler l'interès del menor[2] en l'adopció judicial flexible de la mesura més idònia, ateses les característiques del cas concret i de l'evolució durant l'execució de la mesura. Es prioritzen les mesures en l'entorn familiar i social dels menors.

D'altra banda, la llei recull el principi d'oportunitat. Implica que la Fiscalia de Menors, que en el procediment que marca la LORPM és l'òrgan instructor, pot decidir no obrir un expedient en determinats fets de poca gravetat. També possibilita que pugui sol·licitar-ne l'arxivament, una vegada que ha incoat l'expedient, en funció del temps transcorregut, el retret que ja hagi tingut la persona denunciada i tenint en compte l'interès del menor.

La LORPM també té en compte la víctima, els seus interessos legítims i les seves necessitats, i li dona la possibilitat que es presenti com a acusació particular o que pugui exercir l'acció civil per reclamar els danys. Introdueix, també, la responsabilitat solidària dels pares amb el menor responsable dels fets, si bé permet la moderació judicial.

De manera especialment significativa, estableix la possibilitat que la víctima pugui ser reparada a través d'un procés restauratiu. En el cas que aquest procés tingui resultats positius i que la víctima se senti satisfeta i reparada, el Ministeri Fiscal pot sol·licitar l'arxivament de l'expedient obert a la persona investigada.

Cal remarcar, doncs, que la LORPM dona prioritat als processos de desjudicialització i a les intervencions en medi obert; l'internament és, per tant, l'última resposta possible.

És dintre d'aquest marc legal i conceptual on es duen a terme les actuacions pertinents amb els alumnes que han tingut una denúncia o que han denunciat fets relacionats amb actes violents produïts en l'àmbit escolar.

Circuit ordinari d'una denúncia contra un alumne per fets violents en l'àmbit escolar

Quan una persona que té entre 14[3] i 17 anys és denunciada, normalment en una comissaria de policia, l'atestat s'envia a la Fiscalia de Menors, que decideix si obre expedient o no, en funció de si hi ha indicis de delictes.

Com esmentàvem a l'apartat anterior, és possible que, si es tracta de primers fets delictius de poca entitat des del punt de vista penal, no es continuï el procediment judicial.

Si la Fiscalia obre un expedient, ha de sol·licitar que es redacti un informe d'assessorament tècnic una intervenció adreçada a reparar la víctima.

De manera habitual, en la primera intervenció s'ofereix a la persona denunciada que participi en un procés restauratiu.

L'article 19 de la LORPM preveu la conciliació i reparació a la víctima, i assigna la funció mediadora als equips tècnics.

La mediació, amb l'objectiu de reparar el dany a la víctima, s'emmarca dintre del paradigma de la justícia restaurativa, definida com "un procés en què les parts afectades

per un delicte, decideixen de manera conjunta com afrontar les conseqüències del delicte i les seves implicacions en el futur”, Marshall T.F. (1999).

Les parts implicades hi participen de manera voluntària i activa, per reparar el dany i ser-ne reparades, i es construeix una justícia penal participativa, en què les persones infractores, les víctimes i la comunitat són les protagonistes.

La justícia restaurativa aporta beneficis personals i psicològics per a les persones denunciades, perquè prenen consciència de les conseqüències dels seus actes, es fan càrrec del que han fet, ofereixen una reparació que serveix a l'altra part, poden demanar disculpes, milloren l'autoimatge, creixen com a persona...; i per a les víctimes, perquè són legitimades en el dany que han patit, obtenen resposta a les preguntes que tenen, i recuperen el control i la calma. També comporta canviar la visió que víctimes i infractors tenen els uns dels altres.

La justícia restaurativa mira cap al futur, es focalitza en la reparació del dany i la reconstrucció de les relacions i no en la sanció o la determinació de la norma que s'ha infringit.

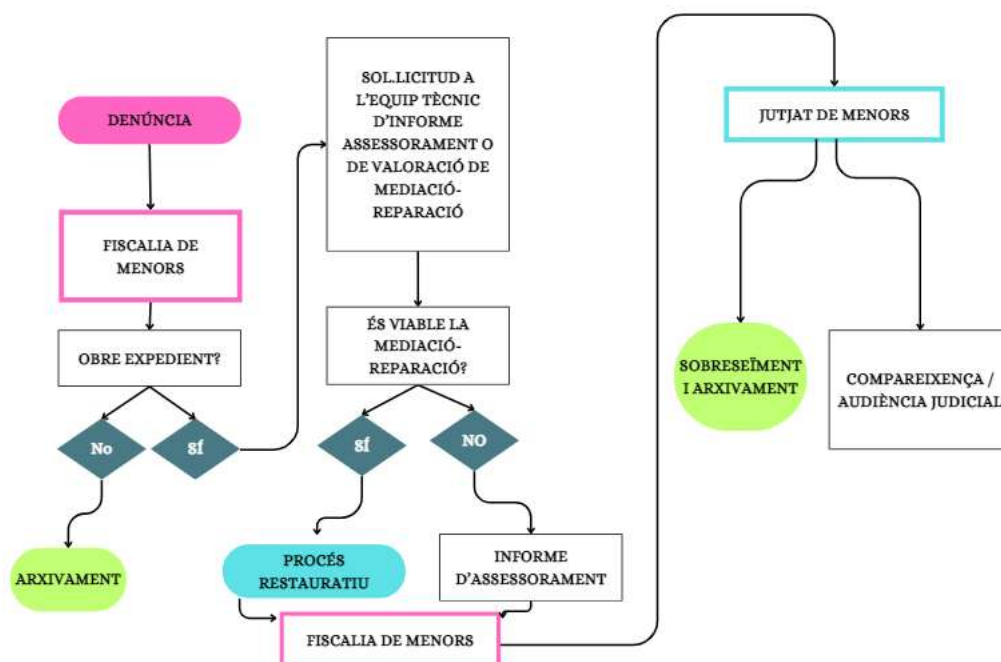
La reparació a la víctima pot ser alternativa a la via judicial, en funció de la gravetat dels fets[4]. Quan la Fiscalia informa que és possible aturar el procediment si es repara la víctima, se cita la persona investigada a les dependències de l'equip tècnic, on l'atén un professional mediador que du a terme una entrevista, a la qual assisteixen l'alumne denunciat, els seus pares i l'advocat. Si es compleixen les condicions d'accés al programa de justícia restaurativa, se n'informa la Fiscalia i s'inicia el procés.

Posteriorment, es contacta amb la víctima i, en funció de les seves necessitats, s'opta per una de les possibles vies restauratives: mediació directa, mediació indirecta, activitat educativa o reunió restaurativa (entesa com una trobada conduïda per un professional, en què participen, a més de la víctima i la persona denunciada, les seves persones de suport i altres membres de la comunitat).

Si el procés restauratiu es du a terme de manera satisfactòria tant per a la víctima com per a la persona denunciada, se n'informa la Fiscalia, i és habitual que aquest organisme sol·liciti el tancament del procediment al jutjat de menors i que finalitzi la intervenció de la justícia.

Quan no és possible la participació de la persona denunciada en un procés de justícia restaurativa –perquè no assumeix la responsabilitat en els fets o no mostra voluntarietat o capacitat per reparar la víctima–, cal elaborar un informe[5] d'assessorament sobre la seva situació psicològica, educativa i familiar, sobre el seu entorn social i, en general, sobre qualsevol altra circumstància rellevant, a l'efecte d'adoptar alguna de les mesures que estableix la LORPM. Aquest informe el redacta un professional de l'equip tècnic[6], després de tenir una entrevista amb el menor i el seus pares i de dur a terme les coordinacions necessàries amb els serveis comunitaris que el coneixen, com ara el centre escolar.

Aquest informe, adreçat al Ministeri Fiscal i al jutjat de menors, és preceptiu per tal d'aportar informació individualitzada sobre la persona investigada al procediment judicial.

Quadre 1. Circuit d'un cas des de la denúncia fins a l'arxivament o fins a la compareixença al jutjat de menors.

En cas que el Ministeri Fiscal, un cop rebuts els informes, sol·liciti continuar el procediment judicial, es convoca el menor a una compareixença davant del jutge de menors, a la qual es citen també el seu advocat defensor, el representant del Ministeri Fiscal i el professional de l'equip tècnic que ha elaborat l'informe. Si en aquest acte el jove accepta la responsabilitat en els fets i es conforma amb la mesura que proposa el fiscal, el jutge la imposa. Aquesta mesura, amb una temporalitat que estableix la sentència, ha de ser adequada a la gravetat dels fets i a la situació personal i social que aporta l'informe, i actualitzada en l'acte de la compareixença judicial.

En el cas que la persona denunciada no es conformi amb els fets o amb la mesura, es convoca una audiència judicial (equivalent a un judici en l'àmbit adult), durant la qual el jutge valora les proves presentades i la situació del menor.

És possible que en els casos de violència en l'àmbit escolar siguin citats com a testimonis altres alumnes i professionals del centre.

Finalment, el jutge dicta una sentència que, si és condemnatòria, implica una mesura educativa de les que recull la LORPM.

En els fets relacionats amb l'assetjament, els delictes contra la integritat moral i les coaccions, el més habitual és que, si es determina la responsabilitat del menor, s'imposi

una mesura que s'executi en el seu entorn social i familiar, la qual cosa permet fer un seguiment del procés de socialització, millorar els vincles de les relacions existents i treballar per assolir els objectius marcats en cada cas.

Les mesures es duen a terme mitjançant l'assignació d'un tècnic de medi obert[7] proper al domicili del menor, que elabora un programa individualitzat i concreta els objectius de treball i les actuacions que ha de dur a terme, en funció de la situació. S'encarrega de supervisar i controlar l'evolució i d'informar-ne el jutge. Els professionals orienten les actuacions per reduir les possibilitats de reincidència, mitjançant la identificació, l'avaluació i l'abordatge adequats dels factors de risc i de protecció que concorrin en cada cas.

En general, les mesures que s'imposen amb més freqüència en els fets per violència escolar són:

Llibertat vigilada.

Obliga el menor a seguir les pautes socioeducatives que estableix el programa individualitzat d'execució elaborat pel professional de medi obert assignat i a mantenir les entrevistes necessàries perquè pugui fer el seguiment de l'activitat del menor en l'àmbit formatiu, laboral i social; suposa un control i alhora proporciona orientació i ajuda per superar els factors que el van portar a delinquir.

Prestacions en benefici de la comunitat.

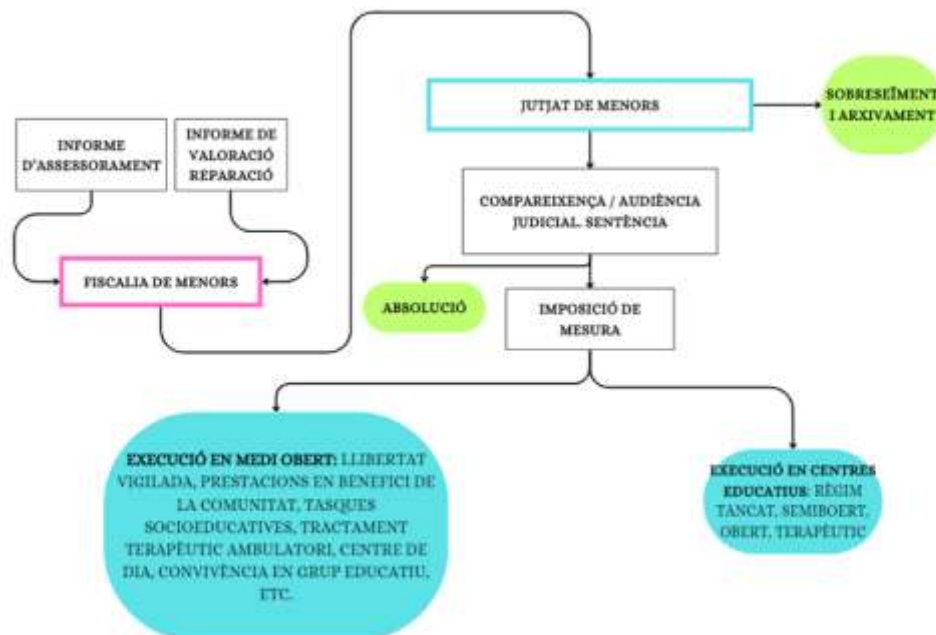
Obliga el menor a dur a terme determinades prestacions voluntàries i no retribuïdes, d'interès social o en benefici de persones en situació de precarietat.

Realització de tasques socioeducatives.

Consisteix en l'assistència i la participació del menor en activitats específiques de contingut educatiu durant un temps determinat, amb l'objectiu de facilitar el desenvolupament de la seva competència social.

Però també es poden imposar altres mesures, en funció de la situació concreta, com ara el tractament terapèutic ambulatori, la permanència del cap de setmana al domicili, l'assistència a un centre de dia i la convivència amb una altra persona, família o grup educatiu[8].

La LORPM també té en compte mesures d'internament[9], que s'executen en centres de justícia juvenil, on s'apliquen programes educatius per a la integració i reinserció social dels joves internats. Cal dir, però, que normalment s'imposen en casos de menors reincidents que no han respost a altres intervencions o en fets que comporten violència greu; perquè, com esmentàvem al principi, la LORPM prioritza la intervenció en l'entorn i deixa la privació de llibertat com a darrera mesura aplicable.

Quadre 2. Circuit del cas des que s'emet l'informe d'assessorament o de valoració de la reparació fins a la resolució judicial.

Les mesures cautelars

En el cas de delictes greus, és possible que el jove hagi estat detingut per la policia, que en comunica la detenció a la fiscalia de menors de guàrdia. En funció de la gravetat dels fets, aquest òrgan decideix si la persona detinguda s'ha de portar en presència del fiscal per prendre-li declaració.

Si fos el cas, un tècnic assessor[10] ha d'entrevistar el menor i ha d'informar el fiscal sobre la seva situació personal i social. A partir d'aquest informe, el fiscal decideix si, des del punt de vista educatiu, és aconsellable adoptar una mesura cautelar.

En un màxim de 48 hores des de la detenció, s'ha de celebrar una compareixença davant del jutjat de menors de guàrdia. El jutge decideix si imposa a la persona detinguda una mesura cautelar (llibertat vigilada, internament o convivència en un grup educatiu), tenint en compte criteris judicials, però també la valoració de la situació del jove que aporta el tècnic. En el cas que li imposi la mesura, comença l'execució en un centre o en medi obert.

Posteriorment, igual que en tots els casos, la Fiscalia requereix l'elaboració d'un informe d'assessorament per aportar la informació individualitzada de les circumstàncies particulars del menor i de la seva evolució durant el compliment de la mesura cautelar, que s'ha de ratificar i actualitzar en el moment de la compareixença o l'audiència judicial, moment en què se li imposa la mesura definitiva.

Si en algun moment de l'execució cautelar de la mesura els tècnics de medi obert o dels centres que l'executen consideren que podria ser viable un procés de justícia restaurativa, es deriva el cas a l'equip tècnic del seu territori i es valora dur-lo a terme de manera paral·lela al compliment de la mesura.

Circuit i actuacions que es duen a terme des de la justícia juvenil amb els alumnes que són víctimes de fets violents en l'àmbit escolar

Un cop la denúncia ha arribat a la Fiscalia de Menors, el fiscal encarregat de la instrucció del cas decideix si continua endavant amb el procediment. En el cas que decideixi no incoar un expedient, comunica la seva decisió a la víctima.

Si el menor agressor ha estat detingut i portat davant del fiscal de guàrdia, es pot citar la víctima per prendre-li declaració i tenir més elements de decisió a l'hora de demanar una mesura cautelar per a la persona investigada.

També es pot citar la víctima a declarar durant el procés d'instrucció davant del fiscal que porta el cas, perquè doni aconèixer la seva versió dels fets i ajudi a reunir proves per continuar endavant amb el procediment, així com per fer-li conèixer la reclamació de responsabilitat civil que pot fer d'acord amb els danys soferts.

Des del moment en què la Fiscalia obre un expedient, es comunica als equips tècnics de justícia juvenil, que intervenen coordinadament amb les oficines d'atenció a la víctima del delictes per atendre les víctimes de menors infractors amb fets violents, amb la finalitat de disminuir l'impacte produït pel fet delictiu i la victimització secundària, seguint les directrius de la Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la víctima del delictes.

Els professionals contacten proactivament amb les víctimes, per carta o per telèfon, per informar-les del funcionament de la jurisdicció de menors i dels seus drets, i per oferir-los suport emocional i acompanyament al llarg del procediment. Les víctimes compten amb un professional referent que intervé en funció de les seves necessitats i de la seva demanda.

A través de les diverses intervencions es facilita la comprensió dels processos judicials o restauratius en què poden prendre part, i la identificació dels seus drets i dels recursos jurídics, assistencials i psicosocials disponibles.

Les víctimes poden sol·licitar el suport i l'acompanyament físic del tècnic per afrontar amb calma, seguretat i confiança els actes judicials i els processos restauratius.

Aspectes específics dels casos de violència escolar que arriben a la justícia juvenil

En primer lloc, cal dir que és difícil tenir dades quantitatives fiables, perquè no hi ha un delictes concret que correspongui a la violència que es dona en l'àmbit dels centres educatius.

Les tipificacions de la Fiscalia que podrien adequar-se més al concepte de violència escolar corresponen generalment a l'assetjament, els delictes contra la integritat moral i les coaccions. Per aquest tipus de delictes, l'any 2023 es van atendre 135 casos, en els programes de justícia restaurativa; 218, en el programa d'assessorament tècnic; 183, en les mesures de medi obert, i 22, en les mesures d'internament. Cal assenyalar, però, que no tots els fets inclosos en aquestes qualificacions corresponen a violències exercides en l'àmbit escolar.

A més, cal tenir en compte que també alguns fets violents de l'àmbit escolar es poden trobar en delictes tipificats com a lesions, amenaces, violència física contra les persones, o fins i tot com a agressions sexuals.

Més enllà de les dades quantitatives i de la tipificació penal, els casos relacionats amb la violència escolar que arriben a la justícia juvenil tenen unes peculiaritats determinades:

Amb relació a les persones que han exercit la violència escolar.

Solen formar part d'un grup, i sovint la responsabilitat queda repartida i diluïda entre els diferents components. Cada participant pot haver fet alguna acció que, de manera aïllada, considera insignificant, sense ser conscient que és la suma de moltes conductes humiliants i amenaçants el que causa el dany a la víctima. Aquesta percepció pot dificultar l'assumpció de responsabilitat suficient per poder participar en un procés de justícia restaurativa i, de vegades, diferents membres del grup opten per vies diferents: hi ha qui prefereix esclarir la seva responsabilitat en el marc d'un judici i d'altres prefereixen acceptar-la en el marc d'un procés restauratiu.

D'altra banda, sovint la justícia no intervé amb tots els implicats en els fets violents. Només pot intervenir amb els joves per als quals la Fiscalia de Menors ha obert un expedient, quan les conductes denunciades són constitutives de delictes.

Queden fora de les actuacions la resta de persones que tenen un rol important en els casos de violència escolar, com ara les que, tot i que no participen directament en les agressions, contribueixen als sentiments d'humiliació, aïllament i soledat de la víctima, que sovint no són denunciades.

Amb relació als fets delictius.

És habitual que es combinin violències exercides de manera presencial amb violències exercides a través de les xarxes socials, de manera que l'impacte sobre les víctimes s'amplifica i inclou no només el temps escolar, sinó també la resta del temps.

Aquesta violència no és puntual, sinó que es dona de manera recurrent al llarg del temps i s'ha cronificat, fins que arriba a un punt límit en què es recorre a la justícia, ja sigui perquè es produeix una escalada en la gravetat de la violència (es passa de violència psicològica a violència física, per exemple) o perquè, tot i que continua sent la mateixa, la violència persisteix faci el que faci la víctima.

Normalment ha passat molt de temps des de l'inici dels fets fins a la denúncia, i uns mesos des de la denúncia fins a la intervenció de la justícia. Durant aquest temps s'han produït unes actuacions que incideixen en l'evolució de les persones agredides i de les agressores.

Amb relació a les persones que han patit la violència escolar.

Solen tenir una gran afectació i són persones vulnerables, perquè ja presentaven dificultats i per això van ser triades com a víctimes o perquè acaben sent-ho com a conseqüència de la violència.

En funció de les actuacions que s'han dut a terme des de l'entorn educatiu, les víctimes poden tenir diferents comportaments quan entren en contacte amb la justícia: si les actuacions han estat satisfactòries i la seva situació ha millorat, poden considerar que no cal continuar endavant amb la intervenció; però, si durant el temps transcorregut tenen la percepció que la seva situació no s'ha abordat correctament, mostren decepció amb les intervencions que s'han fet. Moltes vegades han canviat de centre escolar i sovint la relació amb el centre on es van produir els fets està danyada.

La intervenció des de la justícia juvenil en fase presentencial a través de tres casos: aspectes que faciliten o dificulten l'abordatge

Tot i que els casos de violència produïda en l'àmbit escolar tenen algunes característiques que els diferencien de la violència que es dona en altres àmbits, com hem explicat a l'apartat anterior, cada cas té les seves peculiaritats i la manera d'intervenir-hi des de la justícia juvenil s'intenta adequar a cada situació.

A continuació presentem tres casos^[11] en què s'ha intervingut des de l'àmbit presentencial, per analitzar els elements que han facilitat o dificultat l'abordatge restauratiu. Queden per a una altra anàlisi les peculiaritats dels casos que compleixen una mesura judicial després d'haver-se demostrat la seva responsabilitat en un judici.

La Joana, la Belén i la Cèlia.

La Joana i la Belén, de 15 anys, són investigades per un delictes tipificats per la Fiscalia de Menors d'assetjament, contra la integritat moral i de violència física sobre les persones. La víctima és la Cèlia, companya del mateix curs, que en la denúncia explica que des de fa dos anys la Joana i la Belén la insulten i la menyspreen, i que darrerament

la violència ha passat a ser física. Explica que l'han empentat i l'han tirat a terra, i que per això ha decidit dir-li la seva mare i a la tutora, cosa que no havia fet fins al moment. L'IES ha aplicat el protocol contra l'assetjament i vol fer una mediació; però ella té por i ha demanat al Departament d'Educació un canvi de centre.

A l'entrevista inicial, la mediadora informa la Joana i la Belén, juntament amb les seves mares i els seus advocats, del funcionament de la justícia juvenil i de la possibilitat de participar en un procés per reparar la Cèlia. Les dues noies se senten responsables i expliquen que no els queia bé, però que elles no havien donat importància als fets, no pensaven que estaven fent-li tant de mal, i que l'empenta que la va fer caure va ser en un moment que hi havia molta gent i no va ser intencionada. Es mostren disposades a reparar el dany causat a través d'un procés de diàleg amb la víctima. Les mares i els advocats es mostren d'acord amb aquesta opció.

La mediadora contacta amb la Cèlia i els seus pares per conèixer-ne l'afectació i les necessitats de reparació. La noia explica que el seu interès a l'hora d'interposar la denúncia va ser posar un límit i evitar ofenses més greus. Ha canviat de centre escolar i no té necessitat ni interès a tornar a veure les excompanyes. Planteja que la seva preocupació actual és la reacció que poden tenir la Joana i la Belén si es troben pel carrer. I demana, si és possible, que li puguin donar garanties que, si coincideixen en qualsevol lloc, mantindran una actitud respectuosa cap a ella. A petició de la víctima es planteja, doncs, una **mediació indirecta**, sense fer cap trobada. La comunicació es fa a través de la mediadora.

La mediadora manté una reunió amb les noies investigades, que entenen la posició de la Cèlia i es comprometen formalment a fer el que demana, per la qual cosa signen un document que es fa arribar a la víctima i a la Fiscalia de Menors. Per aprofundir en la reflexió sobre les conseqüències que fets d'aquest tipus tenen per a les víctimes, acorden que faran "un treball de camp", que consisteix a fer una enquesta a diferents persones del seu entorn per saber si mai han estat víctimes de situacions d'assetjament, com ho han viscut i com els ha afectat, i extreure'n conclusions personals.

Les dues noies fan la tasca de manera minuciosa i n'extreuen unes conclusions que demostren el procés d'aprenentatge, la presa de consciència i l'empatia cap a les víctimes de violència escolar. La mediadora analitza el treball, conjuntament amb la Joana i la Belén, i l'aprenentatge que els ha suposat. Posteriorment, comunica a la Cèlia el resultat de la intervenció, que valora positivament, i considera que, juntament amb el compromís de mantenir una actitud de respecte cap a ella, s'han satisfet les seves demandes.

Tot el procés ha durat quatre mesos. Tres mesos després d'enviar l'informe de valoració de la reparació, el jutjat de menors comunica el sobreseïment de l'expedient, per reparació, a totes les parts.

En aquest cas es va poder reparar la víctima perquè hi va haver un reconeixement de la seva actuació, una presa de consciència del patiment causat i la voluntarietat per fer-ho. També va ser important que la víctima no tingués una experiència negativa

respecte de les actuacions realitzades des de l'institut, sinó que va poder decidir com abordar el que li havia succeït; en aquest cas, amb un canvi de centre i recuperant la normalitat en un nou context. La seva preocupació era què passaria si tornaven a tenir contacte (és una preocupació habitual quan s'ha posat una denúncia i s'ha trencat la relació amb les persones que van exercir la violència) i va poder recuperar la confiança que les seves excompanyes no continuarien les conductes que havien tingut en el passat.

En aquest cas, la situació havia millorat des del moment de la denúncia i l'actuació de la justícia va servir per assegurar que no es tornarien a repetir les conductes violentes i per validar la presa de consciència i voluntat de canvi de les noies denunciades.

En Xavi, en Toni i en Pere.

En Xavi i en Toni són dos nois de 16 anys als quals la Fiscalia de Menors ha obert un expedient per uns fets tipificats d'assetjament i amenaça. La víctima és en Pere, de la mateixa edat i que assisteix al mateix IES. A la denúncia, explica que, des de 1r d'ESO, en Xavi i en Toni l'insulten i es fiquen amb ell, perquè va ben vestit i arreglat; l'empenten quan es troben pels passadissos, l'insulten i l'han amenaçat de pegar-li. Relata que el culpen de diferents conflictes que passen a l'aula i que, a través del grup de WhatsApp, recentment l'han amenaçat de mort. Aquestes amenaces li han provocat molta por; no pot anar sol a les activitats que fa a fora de l'institut, i la seva família l'ha d'acompanyar. Ha arribat al seu límit i ja no pot més; per això ha denunciat els fets. L'IES ha sancionat en Xavi i en Toni, i en Pere ha rebut una carta de disculpes.

En la primera entrevista, els nois denunciats assumeixen que van amenaçar en Pere, sense ser conscients de la gravetat del que feien, i que no van creure que els insults l'afectessin, perquè moltes vegades els companys s'insulten entre ells. Quan es van assabentar de la denúncia, van comprendre l'impacte que les seves accions havien tingut per a en Pere. Van fer un escrit per disculpar-se, però entenen que potser no va ser suficient. Es mostren disposats a trobar-se amb ell per donar-li explicacions, escoltar-lo i manifestar-li el seu penediment.

A l'entrevista amb la mediadora, en Pere i la seva mare es mostren disposats a participar en un procés de mediació per poder parlar en profunditat del que ha succeït, atès que consideren que les disculpes que van rebre van ser només formals. Necessita preguntar-los perquè el van escollir com a víctima i explicar-los com el van fer sentir. També necessita comprovar que el seu penediment és real i que això significa que pot deixar de tenir por.

Dos mesos després de l'inici de la intervenció, es duu terme una **trobada cara a cara** entre els tres nois, en la qual, amb l'ajuda de la mediadora, van poder parlar amb sinceritat de tot el que havia succeït, de les conseqüències que va tenir per a en Pere i de les reflexions que havien feten Xavi i en Toni. Els agressors van reconèixer el seu patiment, es van disculpar i van mostrar les seves emocions. En Pere va acceptar les disculpes, que va sentir que eren sinceres. Van signar un document d'acords, per tancar el conflicte que havien tingut i establir la relació en el futur. En Pere també va expressar

la renúncia a reclamar la responsabilitat civil –reparació econòmica– que li pogués correspondre.

El jutjat de menors va dictar el sobreseïment del cas.

En aquest cas, tot i que l'institut havia dut a terme una intervenció reparadora i havia intervingut amb els agressors, la víctima sentia que el conflicte s'havia tancat en fals i tenia la necessitat de poder expressar el seu patiment, sentir les explicacions i veure el canvi que havien fet els assetjadors, en un espai segur.

Molts dels casos que arriben a la justícia juvenil tenen aquesta particularitat: les víctimes viuen les intervencions que es fan des de l'entorn educatiu com a actuacions superficials que no aborden les seves necessitats, tot i que hagin aconseguit aturar les conductes violentes. Cal assenyalar que, quan les víctimes senten que s'han cobert les seves necessitats, ja no arriben a l'àmbit de la justícia. D'altra banda, l'evolució que havien fet en Toni i en Xavier gràcies a les actuacions de l'àmbit educatiu va permetre que, passat un temps, fossin conscients del dany produït i estiguessin disposats a abordar la reparació en profunditat, legitimar els sentiments de la víctima, desculpabilitzar-la i mostrar-li empatia.

La Rosa, en Miquel, en Biel, en Quique i la Susanna.

La Rosa, en Miquel, en Biel i en Quique són uns adolescents d'entre 14 i 15 anys, investigats per uns fets tipificats per la Fiscalia de Menors com d'assetjament, contra la integritat moral i de lesions, presumptament produïts a la Susanna, una noia de 14 anys que va al mateix institut. A la denúncia consta també un grup d'uns deu nois i noies més, menors de 14 anys en el moment dels fets, que la Fiscalia va derivar a la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA).

A la denúncia als Mossos d'Esquadra, la Susanna explica que ha patit una agressió per part d'un grup del seu institut a la sortida de classe, però que altres vegades també li han pegat, i que diuen que pegar-se els uns altres és un joc, però sempre acaben pegant-li a ella. Aporta un informe mèdic del servei d'urgències de la seva població que la va atendre, on consten algunes lesions als genolls i els colzes.

La mediadora cita els quatre alumnes investigats, acompanyats dels pares i advocats.

En Biel i en Quique no accepten cap responsabilitat en els fets i han de seguir el procediment judicial per determinar si hi tenen cap responsabilitat o no i, si escau, decidir la mesura educativa que cal imposar-los des de la justícia. Per això, cal elaborar un informe d'assessorament.

En el cas d'en Biel es detecta una trajectòria vital complexa: ha viscut moltes situacions estressants, està en una situació familiar de vulnerabilitat socioeconòmica, té trets d'inseguretat i immaduresa, i això el porta a ser influenciable i a deixar-se arrossegar pel grup d'iguals, que tenen conductes conflictives. En Biel es mostra receptiu davant les intervencions i ha estat durant un temps en seguiment psicològic. Si

es demostra la seva responsabilitat en els fets, es proposa una mesura educativa de llibertat vigilada.

En el cas d'en Quique els elements més rellevants fan referència a la seva impulsivitat i a les dificultats per controlar la ràbia, aspectes que li provoquen conflictes en l'entorn escolar, tant amb el professorat com amb els companys. És capaç de mostrar-se empàtic si té una relació amb l'altra persona, però li és més difícil si no hi té cap vincle. No es detecten elements de risc en el seu grup d'iguals, i els seus pares li donen suport i actuen com a referents, tot i que no sempre aconsegueixen establir una comunicació adequada amb el fill. La mesura que es considera més adequada és també una llibertat vigilada.

La Rosa i en Miquel es mostren conscients del dany ocasionat a la Susanna. Consideren que han contribuït a les agressions que li han fet durant força temps, tot i que no hi han participat sempre i en ocasions han intentat aturar-ne algunes. La Rosa se sent malament, perquè la Susanna havia estat amiga seva en el passat i té remordiments pel fet de no haver-la defensat. Els dos volen parlar amb la Susanna per demanar-li perdó i reconèixer que entre tots van traspasar els límits.

A l'entrevista, la Susanna explica que creu que la Rosa i en Miquel són actors secundaris en el conflicte, que la seva participació en les agressions va ser mínima, però s'alegra que hagin reflexionat i accepta mantenir-hi una trobada.

La mediadora contacta amb l'institut per saber la intervenció que han dut a terme. Expliquen que van aplicar el protocol d'assetjament (van expulsar els autors de l'agressió, van fer xerrades adreçades als alumnes de l'aula i també per a totes les famílies i alumnes) i que han tancat el protocol.

També es coordina amb l'equip de la DGAIA que intervé amb els menors inimputables, per tal que, en el cas que es plantegin fer un procés de mediació amb algun d'ells, poder fer-ho conjuntament. No ho han considerat oportú en aquest cas i també han finalitzat la intervenció.

Atesa aquesta situació, es fa una trobada únicament amb la Rosa, en Miquel i la Susanna. Parlen del que va passar i del conflicte que va provocar les agressions; tots tres es mostren d'acord. La Susanna explica que pateix molta angoixa i que està en tractament psicològic. Diu també que s'ha sentit molt sola i vulnerable davant de les agressions del grup. La Rosa i en Miquel expressen el seu penediment pel fet de no haver estat conscients del mal que li havien fet i de com s'havia sentit davant d'un grup tan nombrós. Expliquen que s'han adonat del que pot produir en una persona l'acumulació de petites agressions. I es comprometen a no participar en cap dinàmica grupal que impliqui sofriment per a algú. Li demanen disculpes, i la Susanna les agraeix i es mostra més tranquil·la, enveure que, almenys ells, reconeixen el que van fer i són capaços de posar-se en el seu lloc. S'elabora un document d'acords que signen tots tres i els pares i mares que els acompanyen.

Deu mesos després, no ha arribat cap resolució del jutjat en relació amb la Rosa i en Miquel, probablement perquè està pendent de la compareixença judicial d'en Biel i en Quique.

En aquest cas es pot veure l'impacte diferent que han tingut les actuacions des de l'àmbit escolar en els diferents alumnes, i la necessitat de la víctima, malgrat el temps transcorregut i malgrat que no hi participin tots els agressors, de rebre una reparació simbòlica a través del reconeixement del seu patiment. No obstant això, hi ha casos en què les víctimes no accepten una trobada, si no hi assisteixen totes les persones que consideren que les van danyar. En aquestes situacions es podria oferir als joves que estaven disposats a reparar la víctima la possibilitat de demostrar la seva voluntarietat a través de la realització d'una activitat educativa o d'un servei en benefici de la comunitat.

Algunes propostes de millora

En general, els conflictes que es produeixen entre persones conegudes es traspassen a la justícia i es converteixen en delictes quan els mecanismes propis de la comunitat en què viuen no els han pogut abordar.

Idealment, els casos de violència escolar s'haurien de poder resoldre en la mateixa comunitat educativa, i són molts els esforços i recursos invertits des d'aquest àmbit per aconseguir-ho. Els diferents protocols, equips i professionals que hi fan front han estat molt rellevants per poder intervenir en una problemàtica força estesa i que provoca molt de patiment. Cal dir que els casos que arriben a la justícia juvenil són molt pocs, tenint en compte el volum de centres i la quantitat d'alumnes d'entre 14 i 17 anys que hi ha a Catalunya. Des que va aflorar la violència que es dona en l'entorn escolar, totes les institucions implicades han perfeccionat les seves intervencions.

Amb l'afany de continuar millorant el treball que es du a terme des dels diferents àmbits, presentem algunes idees:

Augmentar el coneixement mutu entre les actuacions que es fan des dels centres educatius i des de la justícia juvenil.

Tot i que no són àmbits totalment desconeguts entre si, els professionals de la justícia juvenil haurien de millorar el coneixement dels protocols que apliquen els centres escolars, els recursos de què disposen i les dificultats que tenen. Igualment, seria oportú que des dels instituts tinguessin coneixement del funcionament de la jurisdicció de menors, els programes que es duen a terme, les possibilitats i les limitacions de l'àmbit de la justícia.

Continuar les intervencions des de l'entorn escolar, encara que s'hagi posat una denúncia.

De vegades, davant la intervenció de la justícia, els centres escolars s'inhibeixen i pensen que les seves actuacions poden interferir-hi; o bé deleguen la intervenció perquè pensen que és millor que sigui la justícia qui se n'encarregui. Però, si la situació ja s'ha resolt i no es necessita fer res més, la justícia juvenil pot informar-ne la Fiscalia i validar la intervenció que s'ha fet, la qual cosa legitimaria les actuacions de la comunitat educativa.

Millorar la coordinació entre l'àmbit escolar i l'àmbit de la justícia.

Els professionals de la justícia juvenil han de contactar de manera sistemàtica amb els centres escolars on han succeït els fets per estar assabentats de les actuacions que s'hi han dut a terme i perquè els puguin aportar la informació que considerin rellevant respecte de l'abordatge que ja s'ha fet i de la situació dels alumnes implicats en els actes violents, com a agressors o com a víctimes.

Col·laborar conjuntament en l'abordatge de la violència escolar que han estat denunciades, quan participen en processos restauratius.

Proposem que s'incloguin membres de la comunitat educativa en les reunions restauratives que s'organitzin, en els casos que arriben a la justícia, per comptar amb les visions i propostes no només de les parts directament implicades, sinó també de tota la comunitat.

Actuar de manera ràpida des de l'entorn escolar perquè les conductes violentes no passin desapercibudes i no s'arribin a cronificar.

De vegades, pot passar que algunes violències siguin invisibles o que es minimitzin, enmig dels encàrrecs i la complexitat que la tasca educativa comporta per als centres escolars. Des de l'experiència en l'abordatge dels casos a la justícia juvenil, considerem important legitimar el patiment de les víctimes i ajudar les persones que el cometen a prendre consciència del dany produït, i afomentar respostes que millorin l'empatia i els vincles. L'entorn escolar és el lloc ideal per intervenir amb tots els implicats, com més aviat millor.

Referències bibliogràfiques

Marshall, T.F. (1999). Restorative Justice. An Overview, A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate, Home Office, Information & Publications Group.

Notes:

- [1] Principi acusatori, principi de defensa i principi de presumpció d'innocència, entre d'altres.
- [2] Que ha de ser valorat amb criteris tècnics per equips de professionals especialitzats en l'àmbit de les ciències no jurídiques.
- [3] En el cas de les persones menors de 14 anys, el Ministeri Fiscal comunica la denúncia a la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), que decidirà la intervenció més adequada des del seu àmbit, entre les quals hi ha la possibilitat de participar en un procés de mediació.
- [4] L'article 19 de la LORPM fa referència a la falta de violència o intimidació greus i als fets que són un delictes menys greu.
- [5] Durant la instrucció de l'expedient, el Ministeri Fiscal té l'obligació de requerir de l'equip tècnic l'elaboració d'un informe d'assessorament, tot i que no és vinculant.
- [6] Per dur a terme els programes de mediació-reparació i d'assessorament es disposa de vuit equips tècnics formats per psicòlegs i treballadors socials, distribuïts per tot el territori de Catalunya. Els professionals assumeixen exclusivament una de les tres funcions assignades als equips tècnics: assessorament, mediació o atenció a les víctimes.
- [7] Per executar les mesures en medi obert es disposa de nou equips de medi obert distribuïts per tot el territori de Catalunya i de dos grups educatius, un a Girona i un altre a Barcelona.
- [8] Tractament terapèutic ambulatori: el jove sotmès a aquesta mesura ha d'assistir a un centre terapèutic per al tractament de les seves addiccions o alteracions psicològiques.
 Permanència de cap de setmana en domicili: el jove ha de seguir un programa d'activitats en el seu domicili durant els caps de setmana que hagi establert el jutge en la sentència, sota el control i la supervisió d'un professional de justícia juvenil.
 Assistència a un centre de dia: assistència obligatòria del menor a un centre plenament integrat en la comunitat per realitzar-hi determinades activitats educatives, formatives, laborals o de lleure, previstes en el seu programa.
 Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu: el menor, durant l'execució d'aquesta mesura, ha de romandre en la companyia de la persona, família o grup educatiu establert, allunyat del seu nucli familiar, i s'integra en un entorn no institucional i en un context de relacions de tipus familiar per al seu procés educatiu.
- [9] En règim tancat: la persona que compleix la mesura resideix al centre i hi desenvolupa totes les activitats del seu programa de tractament individualitzat.
 En règim semiobert: comporta l'obligació de residir al centre, però pot realitzar alguna o algunes de les activitats del seu programa de tractament individualitzat a l'exterior.
 En règim obert: el menor està obligat a residir al centre, però fa a fora del centre totes les activitats previstes en el seu programa de tractament individualitzat, o una bona part.
 Internament terapèutic: la persona ingressa en un centre terapèutic o sociosanitari especialitzat, amb la finalitat de rebre el tractament adient a la seva problemàtica de salut mental o de dependència de substàncies tòxiques. Pot ser imposada pel jutge en règim tancat, semiobert o obert.
 Permanència de cap de setmana en el centre: comporta l'obligatorietat de residir en un centre fins a un màxim de 36 hores, entre divendres i diumenge, durant el nombre de caps de setmana que imposi el jutge a la sentència, amb subjecció a les activitats educatives dissenyades en el seu programa de tractament individualitzat.
- [10] Hi ha un professional de guàrdia 24 hores, cada dia de l'any.
- [11] Són casos reals, però s'ha canviat la identitat de les persones i s'ha introduït alguna variació perquè no puguin ser identificables.

Correspondència amb les autores: *Lidia Ayora Mascarell*. E-mail: layora@gencat.cat. *Alicia Reyes Blanch*. E-mail: areyesb@gencat.cat